

Anders Pontoppidan Thyssen: *Vækelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815-1850*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1977). 440 sider.

I april 1848 blev spørgsmålet dansk eller tysk rejst med uafviselig kraft for beboerne i Sønderjylland. Svaret blev for Nordslesvigs vedkommende med mange enkelte variationer et ja til det danske og tilsvarende for Sydslesvigs vedkommende, undtagen Flensborg, et ja til det tyske.

Den slesvig-holstenske revolutions ledere krævede ikke alene Sønderjylland optaget i det tyske forbund, men der blev også i Slesvig udskrevet valg til den tyske nationalforsamling i Frankfurt, selv om Slesvig i modsætning til Holsten ikke var en del af det tyske forbund. Især dette krav delte befolkningen fra øverst til nederst, det skar også igennem hele gejstligheden og gennem de vaktes kredse.

Den udvikling, der fra 1815 havde ført frem til denne klimaks, er hovedindholdet i Anders Pontoppidan Thyssens bog om Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815-1850, som udgør det sidste og syvende bind i det store værk »Vækkelsesernes frembrud i Danmark i 1. halvdel af det 19. århundrede«. Anders Pontoppidan Thyssen har redigeret hele værket og bidraget til adskillige bind.

Bogen indeholder en meget detaljeret gennemgang af den kirkelige aktivitet og vækkelsesbevægelserne (herrenhutterne og den spirende grundtvigianisme), ligesom den officielle kirkes indre og ydre vilkår skildres. Den detaljerede behandling gælder den nuværende danske del af Sønderjylland. Det er dog en af fortjenesterne ved bogen, at den særlige nordslesvigske problematik er set i sammenhæng med den slesvig-holstenske landskirkes almindelige udvikling. Det er

overhovedet den bedste foreliggende skildring af den slesvig-holstenske landskirkes forhold i første halvdel af det forrige århundrede.

Landskirkens indre liv var præget af en overgang fra rationalisme til en mere ortodoks teologisk retning, og den fik en styrkelse af sit ydre apparat, da i 1834 en fællesregering for de to hertugdømmer blev oprettet i byen Slesvig. Hidtil havde der været særlige administrative enheder for Slesvig og Holsten. Det slesvig-holstenske kancelli i København afgav i 1834 tillige en del af sin kompetence til den nye regering.

Fællesregeringen havde også de kirkelige forhold under sig, og en række dygtige gejstlige blev inddraget i den kirkelige administration. Deres mål var en ensartet landskirke, dvs. at ledelsen ifølge sin natur var imod den kirkelige tradition, der havde udviklet sig i Nordslesvig, hvor kirkesproget på landet var dansk, og hvor en del danskuddannede præster sad i de nordligste provstier.

Den endelige konklusion af den lange undersøgelse drager forfatteren på s. 385, idet han siger, at den sejr, som den danske hær havde vundet i Slaget ved Isted 25. juli 1850 betød afslutningen på den hidtidige kirkelige udvikling: »Den slesvig-holstenske landskirke var sprængt og dermed en enhed fra reformationstiden, fornyet ved fælles generalsuperintendent 1713 og i stigende grad oplevet som en enhed i de seneste årtier indtil 1850.«

Så kan man spørge: Hvorfor blev den slesvig-holstenske landskirke sprængt. Forfatteren rejser ikke specielt dette problem, men nævner en lang række faktorer, der førte frem til sprængningen, deriblandt især faktorer som landskirken ikke selv havde indflydelse på. Det gælder hele det politiske og nationale opbrud og de afgørelser, der blev truffet ved våbenmagt, men han går ikke nøjere ind på, om der også kunne være en indre

brist, der medvirkede til sprængningen, tværtimod, han indtager over for kirken og dens mænd en yderst sympatisk holdning, og man kan roligt sige, at der ikke tidligere fra dansk side er vist slesvig-holstenerne i almindelighed og landskirken i særdeleshed så megen forståelse, som den Anders Pontoppidan Thyssen lægger for dagen.

Landskirken havde i første halvdel af det 19. århundrede to muligheder, enten at respektere de nedarvede forhold og eventuelt søge dannet en særlig organisationsform for de dansk-sprogede områder, eller den kunne skridt for skridt søge at få uniformiteten gennemført, dvs. søge at få den danske enklave tilknyttet den tyske del af landskirken ved gradvis at udvide brugen af tysk i kirkerne og ved at søge at få tysk indført i skolerne, så langt som det nu var muligt.

Landskirken valgte den sidste metode; den anden mulighed, at tilfredsstille det danske element inden for landskirken, er næppe nogensinde faldet lederne ind, men forbillede var der for så vidt, som man i København havde danske og tyske menigheder inden for den samme kirkelige organisation, men set med de daværende kirkelederes øjne var kravet om uniformitet i hertugdømmerne det overordnede krav, og det var derfor en helt naturlig tendens at afskære det danske element i Nordslesvig fra kontakterne til Danmark.

De danske menigheder blev ikke anerkendt som ligeberettigede, det blev heller ikke anset for rimeligt at støtte og udvikle denne del af kirken. Men en stor hindring måtte landskirken se i den enevældige danske konge, der kunne skære igennem og desavouere kirkelederne i Slesvig, når de ville presse tyskuddannede kandidater igennem især i Haderslev Provsti.

Kirkeledelsen udfoldede allerede i 1830'erne bestræbelser for at hindre, at kandidater uddannet på Københavns

universitet fik embeder i Nordslesvig, og med stor irritation måtte kirkeledelsen konstatere, at den ikke kunne forhindre unge fra Sønderjylland i at få uddannelse som lærere på danske seminarier. Kirkeledelsen så med overlegen foragt ned på, hvad den forstod ved dansk dannelse og var uden kontakt med tidens rige kirkeliv i Danmark.

Forfatteren gør opmærksom på, at de kirkelige blade skrev alsidigt om kirkeforhold i Sverige, Tyskland, England osv., men aldrig et ord om forholdene i Danmark. Man kan godt undre sig over, at næppe en eneste teolog i Sydslesvig og Holsten opdagede Søren Kierkegaard, mens han levede.

I det hele taget må man nok lægge mere vægt på begrebet »dannelse« som forbindelsesled mellem kirken og tidens politiske liv, end forfatteren har gjort.

Ensretning af det kirkelige etablerement på basis af tysk dannelse opfattede de ledende som en helt naturlig bestræbelse. De nåede takket være kongen ikke ret langt i Haderslev Provsti, men i Åbenrå og Tønder provstier blev så at sige alle embeder i disse år besat med tyskuddannede præster; de kunne nok prædike på dansk, men de følte sig i øvrigt helt og fuldt knyttet til den tyske kultur, og adskillige af dem tog aktiv del i de mod Danmark rettede politiske bestræbelser.

I 1944 har anmelderen i en undersøgelse vedrørende de nationale skel i Sønderjylland ad statistisk vej søgt at vise, hvad det betød, om præsterne fik deres uddannelse i Kiel eller i København. Det er tilfredsstillende at finde den opfattelse bekræftet, at nordgrænsen for det gamle gottorpske område, der omfattede Åbenrå og Tønder provstier, svarer til den grænse, hvor præsteuddannelsen fortrinsvis var tysk, selv om sproget i kirken var dansk.

Man kan sammenfattende sige, at den slesvig-holstenske landskirke ikke imø-

ger på grundige studier. Hvad man måske kan savne, er et forsøg på en vurdering af den interesse, der var i befolkningen for hele sagen. Indtrykket er, at interessen i virkeligheden var meget moderat. Det var et spørgsmål for de implicerede og for de politikere, der arbejdede med loven. Dermed være ikke sagt, at sagen var betydningsløs.

Vagn Skovgaard-Petersen har præsteret et dygtigt og veldækkende arbejde. Det er tillige rettet an med sans for at give en fængslende og ligefrem fremstilling. Ret en bog for den alment dannede!

Vagn Dybdahl

Dansk Arbejderbevægelse. SFAH's publikationsserie nr. 5, 1976. 96 s.

Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie har fået den glimrende idé at udgive seks radioforedrag om den danske arbejderbevægelse siden 1871 holdt i efteråret 1976 af lærere og studerende ved Århus Universitet (Jens Engberg, Einer Friis Pedersen, Asger Jepsen, Jens Christensen og Steen Busck). Foredragene er disponeret kronologisk og bevæger sig over afsnit om Louis Pios danske afdeling af Internationale, overgangen fra revolutionær indstilling til reformisme, kampen om organisationsretten og Septemberforliget, fagoppositionen, 30'ernes kriseår, besættelsestiden, koldkrigsperioden og højkonjunktoren frem til ca. 1970. Man fornærmer formodentlig ikke forfatterne ved at påpege, at den etablerede fagbevægelse end-sige de etablerede arbejderpartier, det være sig Socialdemokratiet, DKP, SF eller VS, ikke står deres hjertes nær. Interessen samler sig derfor mere om »den ægte vare« i form af f.eks. syndikalisterne. Bogens sidste 14 sider er ikke de mindst interessante. Jens Otto Krag, Ib Nørlund og Gert Petersen fik som af-

slutning på foredragene anledning til at fremkomme med deres (kritiske) mening. Manglen på kærlighed er gensidig. Man må håbe, at forfatterne ikke lader det blive ved denne noget sporadiske gennemgang af arbejderbevægelsens historie, men vil give sig tid til mere gennemarbejdede fremstillinger, hvorved en vis udlugning i det bed af vildtvoksende påstande, der trods alle gode intentioner skæmmer bogen, skulle blive mulig.

Hans Sode-Madsen

Carsten Nielsen: *De 100 dage. Beretning om borgerkrigen i Danmark 1899*. (Gyldendal, 1976). 174 s., ill.

Under denne misvisende og tendentøse titel er udgivet en skildring af den for det danske arbejdsmarked principielt vigtige storlockout i 1899, der for det første varede mere end 100 dage, og for det andet næppe nøgternt betragtet fortjener at blive kaldt en borgerkrig, særlig ikke når man sammenligner med, hvordan det kunne gå til ved arbejdskonflikter i udlandet på denne tid. Forfatterens tilskyndelse til at behandle storlockouten synes ikke at være nogen speciel interesse for arbejderbevægelse og arbejdsmarkedsforhold, men snarere at emnet har haft generel appel til hans personlige historiesyn: »... fordi det trods sin spænding og farlighed er et af de smukkeste billeder af dansk samfundssind, som vor historie har efterladt os. Styrkeprøven mellem magten og sin-det«, som forfatteren mener måske »ville vise sig at være et gennemgående tema i vort folks tilværelse« (s. 13). Storlockouten opfattes som et drama med nationalt typiske hovedpersoner. I betragtning af dette teoretiske udgangspunkt er det ikke overraskende, at forfatteren ikke tager stilling til de spørgsmål, som forskningen har haft under diskussion i forbindelse med lock-